

Carlo Grevy

Metaforer i selvsving

– metaforen: et stort begreb i en stor verden

Metaforerne har fået en central placering inden for lingvistikken. Men til trods for den store indsats inden for metaforområdet, ser det ud til, at forskningen har frembragt flere spørgsmål end svar. I denne artikel fokuseres der på brugen af metaforer i forskellige fagsprog – og på de spørgsmål et sådant fokus efterlader.

Opmærksomheden om metaforerne er støt stigende. Forskningen inden for området gør os hele tiden opmærksomme på nye og overraskende forhold. Indtil starten af 1980'erne mente man inden for sprogforskning og filosofisk tænkning, at metaforer nok var et interessant fænomen, men dog ikke særligt udbredt. Men efterfølgende er metaforer blevet et stort begreb inden for den sprogvidenskabelige verden.

Lakoff og Johnson var i en række artikler og bøger med til at fremhæve metaforernes særlige status – ikke inden for den litterære og poetiske verden, som det ellers var kutyme, men inden for dagligsprog.

Det er ikke usædvanligt, at nye revolutionerende antagelser om sprog udbredes og accepteres i store kredse i en vis periode. I dette tilfælde var det sågar velbegrundet, idet det blev hævdet, at teorierne baseredes på velfunderet empiri. Det er derimod usædvanligt at sådanne teorier får lov at bestå i årtier til trods for skarp kritik fra rækker af fagfæller. Når det alligevel har kunnet lade sig gøre, skyldes det måske forfatterens kobling mellem sprog og tænkning: Sprog og tænkning hænger sammen. Kort sagt: Fortæl mig dine metaforer, og jeg skal fortælle dig, hvad du tænker. Populært sagt: Fortæl mig dine metaforer, og jeg fortæller dig, hvem du er!

Denne kobling mellem sprog og tænkning er interessant – og ikke mindst besnærende. For med denne vinkling på metaforerne kunne sprogbrug bruges til noget praktisk, nemlig til at afsløre skjulte og ubevidste kognitive lag. Hvis der ikke i sproglige iagttagelser var belæg for de omtalte kognitive strukturer, så kunne der dog altid henvises til, at de var reelle nok, om end skjulte og ikke direkte erkendbare.

Nyere undersøgelser har dog vist fejl og mangler i disse studiers empiriske grundlag. At tage udgangspunkt i fx ordbøger er ikke hensigtsmæssigt, for ordbøger siger ikke nødvendigvis noget om, hvilke metaforer sprogbrugerne vælger

at bruge – og slet ikke noget om, hvad de tænker.

Undersøgelser foretaget inden for fagsproglige områder, især computerfagsprog, viser, at metaforer om muligt er endnu mere udbredte her end inden for lyrik og fiktive tekster (Grevy 2001 og 2004 a og b). Der ser også ud til at være flere metaforer i fagsprog end i dagligsprog. Metaforer i fagsproglige tekster ser også ud til at være mere komplekse, end metaforer i lyriske tekster og fiktion er. Til trods for råd fra rådgivere og forskere inden for fagsproglige områder om, at metaforer skal undgås i fagtekster, er det en kendsgerning, at man ikke finder mange fagtekster uden metaforer. Selv de fagtekster, der er skrevet af kritikere af metaforer i fagtekster, indeholder selv metaforer.

Når det er vanskeligt at skærpe opmærksomheden mod de metaforer, vi bruger hele tiden, er det måske netop fordi, de bruges inden for alle fagområder. De er så udbredte, at vi ikke altid er opmærksomme på, at vi bruger dem. Spørgsmålet er: Hvorfor? Men svaret kan måske ses i et modspørgsmål: Hvordan skulle vi kunne andet? For hvis vi kunne sætte bogstavelige ord og betegnelser på alt, ville det betyde, at vi kunne forstå verden, som den er. Det ville betyde, at verden eksisterede i god objektiv og positivistisk forstand. Men det er næppe en betragtning, der holder i dag. Derimod kan vi altid tale om verden – og nye ting i verden – på baggrund af sproglige erfaringer, altså med ord og udtryk, vi er fortrolige med.

Når vi taler om noget nyt, gør vi det på baggrund af tidligere erfaringer med sprog. Vi gør det på baggrund af sproglige erfaringer, som er baseret på vores kulturelle og sociale væren. Vi kan tale om, at nogle udtryk er mere basale end andre. Børn kender basale udtryk som *far*, *mor*, *hus* og *hjem* og lærer senere i deres opvækst, at de også kan bruges i en udvidet eller metaforisk betydning, nemlig i fx udtryk som *fædreland*, *Moder Jord*, *det europæiske hus* og *hjemmeside*. Man skelner ofte mellem en bogstavelig og en metaforisk brug af ord og udtryk. Fx er udtrykket *far* bogstaveligt, men udtrykket er anvendt metaforisk i *fædreland*. Men der er ikke klare bestemmelser om, hvad der er metaforisk, og hvad der er bogstavelig sprogbrug. Hvad nu, hvis udtrykket *fædreland* bruges i en ny sammenhæng, fx i: *Dette programs fædrelander Silicon Valley*. Er udtrykket så bogstaveligt eller metaforisk?

Inden for computerfagsprog er et udtryk som *kører* meget udbredt: *Computere kører*, og programmer *kører*. Men der er ikke noget nede i computeren der *kører* på den måde, at det bevæger sig. Er det så metaforisk? En måde at nærme sig en besvarelse på er ved at betragte metaforer som sammenhængende systemer og ikke kun iagttage det enkelte sproglige udtryk. Hvad der er metaforer og ikke-

metaforer er i høj grad bestemt af normer og konventioner. Udtrykket *kører* indgår i stor udstrækning med en hel række andre udtryk som *speede op*, *overhale*, *høj hastighed*, *lav fart*, *nye hastighedsgrænser*, altså i sammenhænge, hvor det er computere, det drejer sig om. Sprogbrugerne anvender et helt erfaringsområde – et *scenario* eller et *kildeområde* – hvor ord og udtryk, der vedrører det at køre i bil, at komme fra et sted til et andet og at tage af sted og komme til sit mål alle sammen bruges på computerområdet. Når vi i sådan en sammenhæng skal vurdere, om det, at computeren *kører*, er en metafor, er det et godt argument, at alle de andre lignende brug af ord og udtryk fra kildeområdet *trafik* også kan betragtes som metaforer, når det bruges på målområdet *computerteknologi*.

Inden for computerfagsprog tages en lang række scenarier i brug som kildeområde, når der skal sættes ord på teknologien. Der kan være tale om, at man bruger *trafikken* som kildeområde; *krig*, *sport*, *dyr*, *ting*, *håndværk*, *spil* og *skuespil* er andre eksempler på kildeområder. Undersøger man computerfagsproget mere systematisk, viser det sig, at der faktisk ikke er et kildeområde, som ikke bliver anvendt i et eller andet omfang, når teknologien skal sprogliggøres.

Det ubestridt mest anvendte kildeområde inden for computerfagsprog er det menneskelige område, især menneskers indre mentale aktiviteter. Således kan computere – eller softwaren – bl.a. *introducere noget*, *udstråle arrogance*, *varetage styring*, *vente på sin tur*, *være hæmmet*, *få ny identitet*, *få noget at vide*, *erkende en situation*, *have håb*, *forsøge noget*, *advare om fejl*, *signalere*, *foregive at være en del af noget*, *give definitioner* osv. En computer kan også bare være *ufejlbarlig*, *klog*, *dum* eller *intelligent*. Men uanset, at computerfagfolk – og vi selv – anvender mange af sådanne ord og udtryk om computere, så er det tvivlsomt, om vi tænker os, at computeren er en slags menneske. *Computeren driller*, siger vi måske. Men vi forestiller os ikke, at den har personlighed, og at vi senere kan spørge den om, om den vil hygge sig med en eller fx tage en god politisk diskussion. Når vi bruger metaforerne, bruger vi dem bevidst og i en bestemt og udvidet betydning. Og vi kan bruge ord og udtryk fra et helt kildeområde, uden at vi af den grund tror eller tolker noget bogstaveligt fra kildeområdet ind i målområdet. Der er vandtætte skodder mellem kilde- og målområde. Computeren *tænker* ikke. På tilsvarende måde er et land ikke en rigtig *far*, og Jorden ikke en rigtig *mor*.

Man kan stille sig det spørgsmål, hvorfor nogle typer metaforer er bedre end andre. Og det er det samme som at spørge, hvorfor nogle metaforer er mere udbredte end andre. Ser vi på sprogudviklingen mere generelt, kan vi tilsvarende

spørge, hvorfor nogle ord og udtryk udvikles og fastholdes i sproget, og andre forgår. Der er ikke entydige svar her. Megen sprogbrug beror på en udvikling ud fra bestående konventioner. På metaforområdet vil det betyde, at grunden til, at fx trafikmetaforer eller menneskeliggørende metaforer er særligt udbredte inden for det computerteknologiske område, er, at de allerede anvendes. Hvis vi vil begå os sprogligt inden for dette område – og blive forstået – må vi ty til en sådan sprogbrug.

Uanset hvilket fagområde, vi beskæftiger os med, ser det ud til, at der anvendes metaforer fra samtlige kildeområder. Brugen af ord og udtryk fra forskellige kildeområder kan dog variere en del. Hvilke faktorer, der gør, at nogle metaforer er succesrige, og andre ikke, er dog et uudforsket område. Det ser dog ud til, at svaret i visse tilfælde godt kan have noget at gøre med såvel kildeområdet som målområdet kompleksitetsgrad. Når fx et kildeområde kan karakteriseres som komplekst, så skyldes det, at vi har et stort kendskab til det og samtidig en meget nuanceret sprogbrug. Det menneskelige område, især det mentale, som kildeområde er fx meget komplekst. Det skyldes ikke kun, at det at tænke er komplekst, men at vi kan nuancere området. Vi har et basalt kendskab til, at mennesker kan udføre en lang række forskellige mentale aktiviteter. Når et komplekst målområde som fx computerteknologien skal sprogliggøres, har vi derfor et enormt reservoir af ord og udtryk at øse af. Derimod er et kildeområde som dyrene et ret simpelt område, et område, som vi i vores dagligdag ikke har mange erfaringer med, men nærmere har et stereotypiseret forhold til.

Det er et stort spørgsmål, hvorfor metaforer fungerer. Når de rette metaforer er sat i anvendelse, kan man sige, at man fx forstår noget krystalklart, eller at nu faldt tiøren. Man er i stand til bedre at forstå, hvad der sker i computeren, kan man sige. Her rejser sig et nyt spørgsmål, for hvad vil det sige at forstå noget? Lad os sige, at vi taler om at computeren *kører, overhaler, navigerer, kommer op i femte gear* osv. Her hænger ordene og udtrykkene i kildeområdet sammen, for alle disse aspekter falder inden for et erfaringsområde som trafik. Men i målområdet har ordene og begreberne ikke noget med hinanden at gøre. Udtrykkene kan fx være at finde i en og samme artikel, men det, som ordene og udtrykkene refererer til er helt forskellige aspekter ved computeren. Kildeområdet hænger sammen – og vi forstår, men hvad der ”reelt” sker inde i computeren, ved vi faktisk ikke – selvom vi kan tale om det på en sammenhængende måde. Derfor er det vanskeligt at sige, hvad det betyder at forstå.

Inden for alle fagområder bruger man metaforer. Nogle af de fagområder, der

kunne være specielt interessante at studere, er områder, som ofte anvendes som kildeområder. Inden for computerfagsprog anvendes ofte trafikmetaforer. Men hvilke metaforer anvendes inden for fagtidsskrifter, der behandler trafik? Inden for fagtidsskrifter om biler, anvendes dyrene ofte som kildeområde: *Daewoo bider fra sig, Lupo er en ensom ulv i sin klasse, 607 – Kong Løve den anden*. Men hvilke metaforer bruger fagtidsskrifter, hvis emne er dyrene? Er det sådan, at man altid henter ord og udtryk fra et andet kildeområde, end det emne (måloområde) man beskæftiger sig med? Er der nogen kildeområder, som gør virkelighed særlig forståelig for os? Svaret ser ud til at være nej.

En undersøgelse af en række tidsskrifter viser, at følgende tendens gør sig gældende, når man undersøger fagtidsskrifter, hvis område ofte selv anvendes som kildeområde: Alle disse fagområder bruger ud over en lang række forskellige kildeområder altid deres eget fagområdes ord og udtryk metaforisk. Et klassisk kildeområde er fx krigsmetaforer, som ofte anvendes, når der tales om argumentation: *Man kan skyde med skarpt, nedlægge sin modstander, få overherredømmet* osv. I fagtidsskrifter om emner som krig og militær, finder vi således selv krigsmetaforer. Dette og andre tilsvarende fagområder gives der her en række eksempler på:

Krigsmetaforer

Godt 60 hjemmeværnsmedlemmer har så meget *blod på tanden*, at de er parate til at blive udsendt til Irak for i uniform at løse en civil opgave.

Efter et liv med fart over *felten* har den nu pensionerede oberstløjtnant Hans Jakob Brünings-Hansen valgt at *træde ind i de meniges række* som stabshjælper i hjemmeværnet.

Et *forsvarligt* forsvar!

Der arbejdes lige nu ihærdigt på *mange fronter* lige fra at forbedre den interne dialog i dagligdagen til at opbygge et fælles strategisk grundlag for Forsvarets kommunikation, en værktøjskasse.

En konstant hovedpine i alliancer er *kampen* for at modarbejde national inertie og fremme fællesskabets interesser.

... men resultatet er ikke, at vi har en *levedygtig* model versus et *synkende skib* men derimod to måder at udstille den samme politiske krise på.

(*Hjemmeværnsbladet* 3, maj 2004, *Forsvars Broderen* 1, 2004, *Forsvaret* 1, 2004. *Militært Tidsskrift* 1, 2004, mine fremhævelser).

Trafikmetaforer

Jeg er faktisk lidt stolt over, at vi på denne konkrete måde *går nye veje* her i amtet.

”Graveteknik” *på tværs* af vejmyndigheder.

Andre i samfundet *har overhalet os*.

Vend om, *du kører ad en blind vej*.

Men Dimona’en fra Vestjysk Svæveflyveklub i Bolhede følger ganske godt med, og det gør også de to piloter, selv om andre i deres situation nok havde valgt *at blive i hangaren* for mange år siden.

Togfløjten forsinket.

Den store atlantiske rundtur. At sejle i passaten er som at beruse sig i en indre lykkefølelse – som at leve et liv i evig *medvind*.

(*Dansk Vejtidsskrift* 4, 2004, *Autosport* 3, 2004, *Flyv* 7, 2004, *Togfløjten* 1, 2004, *Langtursrejsernes træfpunkt* 95, april 2004, mine fremhævelser).

Dyreriget

Limfjordens *perle*. (Om østers).

Pirolen – en guldfugl *synger på sidste vers*.

Gert er ”*guldpirol*” værd for foreningen og ornitologien i Sønderjylland.

Mink er nogle *svin*.

Spørgsmålet er egentligt, hvem der er *den største torsk* i Østersøen!

(*Fisk og fri* 4, maj 2004, *Fugle i felten* 2, 2004, *Kaskelot*145, maj 2004, *Levende natur* 1, marts 2004, mine fremhævelser).

Sygdomsmetaforer

Bedriftssundhedstjenesten, BST Esbjerg, har taget sin *egen medicin* og fået tegnet virksomhedens *sundhedsprofil*.

(*Hjertenyt* 1, 2004, mine fremhævelser).

Disse eksempler lader os ane, at der er nogle kildeområder, der er mere basale end andre. Nogle kildeområder er så udbredte, at de ikke alene bruges inden for en lang række fagområder. De bruges også i de fagområder, hvor ordene og udtrykkene har såkaldt bogstavelig betydning.

Eksisterer der så en bestemt sammenhæng mellem kildeområde og målområde? Er det sådan, at bestemte metaforer anvendes inden for bestemte fagområder? Ja, det ser sådan ud, men det er ikke undersøgt. Så vi ved ikke, hvilke metaforer, der dominerer inden for forskellige fagtekster. Som vi har set her, kan vi dog være temmelig sikre på, at der vil blive anvendt metaforer, der har kildeområder fra samtlige mulige kildeområder, hvis fagområdet selv skulle være et kildeområde.

Vi er derfor ikke kommet problemstillingen, hvorfor vi bedre forstår noget via brugen af metaforer, meget nærmere. Alle kildeområder er åbenbart tilladte i fagtekster. Det er ikke sådan, at vi har brug for at hente metaforene fra et kildeområde, som fx er meget forskelligt fra det faglige målområde. Vi forstår fint teksterne alligevel, som ovenstående eksempler viser, og forståelsen karakteriseres måske fint som det at hive sig selv op ved håret. Det kildeområde, som der henvises til, fx dyreriget, domineres og holdes oppe af sine egne metaforer. Det computerteknologiske område holdes oppe af bl.a. trafikmetaforer, men ser vi på, hvad der forstås ved trafik, bevæger vi os ind på et område, der i sig selv forståelsesmæssigt holdes oppe af andre metaforer.

Forståelsen kan meget vel siges at være metaforer på metaforer. Et eksempel kunne være:

Det menneskelige område bruges som kildeområde til metaforisk italesættelse af computere – computerområdet bruges tilsvarende til omtale af dyr – dyr bruges til omtale af biler – biler bruges til omtale af mennesker – ... og

mennesker bruges til omtale af computere osv.

Om kildeområderne, som anvendes i metaforene, har et oprindeligt udspring er tvivlsomt. Det har den konsekvens, at de ord og udtryk vi anvender i poesi, i dagligsprog og i fagsprogene i høj grad er selvrefererende. En undersøgelse af, hvordan sammenhængen mellem kildeområde og målområde hænger sammen, vil kunne være med til at afsløre, hvordan forskellige områder i sproget har større eller mindre betydning for, hvad vi forstår. For det vil være med til i højere grad at lade os bestemme og præcisere, hvor basale forskellige ord og udtryk er. Fagsprog – og andre sprog – beskriver virkelighed. Men det er en virkelighed, som konstrueres gennem sproget, og ikke en, som eksisterer i sig selv. Sådant bogstaveligt sprog er årsagen til, at vi grundlæggende kan tale om noget. Men metaforerne har grundlæggende en betydning for, at horisonten for, hvad vi kan tale om og forstå, rykkes.

Litteratur

- Grevy, Carlo (2001): *Metaforer, scenarier og teknologi. En undersøgelse af computermetaforer på et empirisk konstruktivistisk grundlag*. Ph.d.-afhandling, Handelshøjskolen i Århus, Center for Leksikografi.
- Grevy, Carlo (2004a): *The Information highway and other metaphors in specialised language of computers*. Université Paris 7, Denis Diderot, EILA, Études Interculturelles de Langues Appliquées. <http://rech.eila.jussieu.fr/CIEL/cahiers/tmp/>.
- Grevy, Carlo (2004b): *Metaforer i praksis. Et håndværksmæssigt syn på metaforer*. CFJE, Center for Journalistik og Efteruddannelse, Vidensbase om Journalistik, red. Torben Nielsen. Hyperlinkartikel. www.cfje.dk/cfje/VidBase.nsf/ID/VB00654863.
- Lakoff og Johnson (1980): *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press. Chicago and London.

Baggrundsmateriale, tidsskrifter

- Autosport*, 2004
- Dansk Vejtidsskrift*, 2004
- Fisk og fri* 4, maj 2004
- Flyv* 7, 2004
- Forsvaret*, 2004
- Forsvars Broderen* 1, 2004
- Fugle i felten*, 2004
- Hjemmeværnsbladet* 3, maj 2004
- Hjertenyt*, 2004
- Kaskelot* 145, maj 2004
- Langtursrejsernes træfpunkt* 95, april 2004

Levende natur 1, marts 2004.

MilitærtTidsskrift 1, 2004

Togfløjen, 2004